

Stanislas, lis Descartes!

O zasadach czytania i wymowy spółgłoski s w języku francuskim

DOI: 10.47050/jows.2023.2.25-33

Przechodzenie od znaku graficznego do fonicznego stanowi niełatwe zadanie. Niniejszy artykuł stanowi próbę ukazania trudności fonetycznych napotykanych przez polskiego ucznia podczas przyswajania zasad czytania i wymowy spółgłoski s w wyrazach francuskich. Artykuł pomoże nauczycielom wyjaśnić zawilości wymowy s zarówno w kontekstach łatwych, jak i w trudniejszych, takich jak występowanie s w grupach spółgłoskowych.

Utrwalanie mowy ludzkiej, tworzenie komunikatów w formie graficznej oraz ich ustne odkodowywanie odbywa się dzięki znajomości relacji zachodzących pomiędzy znakami fonicznymi a znakami graficznymi. Zarówno w języku polskim, jak i we francuskim wykorzystujemy w tym celu pismo głoskowo-literowe. Ten system utrwalania mowy zakłada, że każda głoska jest zapisywana przy użyciu jednego i tego samego znaku graficznego. Oba języki przyjęły alfabet łaciński, którego liczba liter nie odpowiadała właściwościom fonetycznym ani języka polskiego, ani francuskiego. Liczba głosek występujących w dawnej francuszczyźnie czy w polszczyźnie mówionej znacznie różniła się pod względem ilościowym i jakościowym od głosek występujących w łacinie. Zaistniała potrzeba dostosowania alfabetu łacińskiego do istniejącej rzeczywistości fonicznej poprzez wprowadzenie do niego nowych znaków graficznych. Próbowano różnych rozwiązań. Stosowano na przykład znaki diakrytyczne: franc. *é, è, ê, ç*, pol. *ą, ę, ć, ń, ś, ź, ż, ł*, znaki graficzne złożone z dwóch lub trzech liter: franc. *oi, on, an, en, un, eau*, pol. *sz, cz, dz* bądź wprowadzano litery, które w łacinie nie występowały: *j, w*. Proces adaptacji alfabetu dokonywał się powoli i wynikał także ze zmian ewolucyjnych, jakie następowały w języku mówionym. Silne oddziaływanie łaciny na kształtowanie się języka francuskiego oraz ostrożność i brak konsekwencji reformatorów systemu ortograficznego sprawiły, że we współczesnej francuszczyźnie obserwujemy duży rozdźwięk pomiędzy tym, co widzimy, a tym, co słyszymy. Foniczna realizacja jednostkowego znaku graficznego zależy natomiast w dużym stopniu od jego otoczenia w wyrazie lub w grupie wyrazowej. Francuskiemu systemowi ortograficznemu poświęcono wiele opracowań teoretycznych, próbując wyjaśniać kształtowanie się pisowni francuskiej, jej historię i rozwój, a także podejmowane, mniej lub bardziej radykalne, ruchy reformatorskie. Językoznawcy dążyli do zbudowania systemowego, koherentnego opisu funkcjonowania francuskiej ortografii. Z prac opublikowanych w XX i XXI wieku na szczególną uwagę zasługują publikacje takich autorów jak: Blanche-Benveniste (1969), Thimonnier (1970), Gak (1976), Catach (1978/2011, 1986, 1991), Goosse (1991), Beaume (1994), Cogis (2005). W Polsce problematyką opisu i nauczania ortografii języka francuskiego jako obcego zajmowali się między innymi Grobelak (1974) i Gajos (1995, 1999, 2020).

MIECZYŚLAW GAJOS
Uniwersytet Łódzki,
Uniwersytet Warszawski

Mimo istniejących opracowań teoretycznych i praktycznych dotyczących francuskiego systemu ortograficznego, optymalne przyswajanie francuskiej pisowni, zasad czytania i wymowy w warunkach szkolnych napotyka na wiele trudności. Wynikają one ze złożoności samego systemu, stopnia skomplikowania jego opisu oraz braku większego zainteresowania systematycznym nauczaniem ortografii na poziomie opracowywanych materiałów glotodydaktycznych, głównie podręczników szkolnych. Zaniedbywanie tej sfery można także dostrzec na poziomie organizacji zajęć, formułowania celów nauczania i uczenia się oraz w procesie certyfikacyjnym podczas ewaluacji stopnia przyswojenia poszczególnych podsystemów języka obcego.

O tym, jaki stopień trudności stanowi dla polskiego ucznia przechodzenie od znaku graficznego do znaku fonicznego w języku francuskim, przekonamy się, analizując zasady czytania i wymawiania spółgłoski *s*. Na przykładzie tej jednej litery, która w języku polskim, niezależnie od pozycji w wyrazie jest najczęściej realizowana fonicznie jak [s], spróbujemy ukazać trudności fonetyczne napotymane przez polskiego ucznia podczas przyswajania sobie zasad czytania i wymowy wyrazów francuskich. Nasze rozważania skonfrontujemy z informacjami przekazywanymi przez autorów podręczników do nauczania języka francuskiego oraz autorów opracowań z zakresu francuskiego systemu ortograficznego. Celem tego artykułu będzie dostarczenie odpowiedzi na pytania, które padają z ust uczniów i studentów: „Jak to właściwie jest z tym *s*?”, „Kiedy wymawiać *s*, a kiedy nie?”, „W jaki sposób wymawia się *s*?”, „Jak czytać *s* w grupach spółgłoskowych *ss*, *sc*, *sh*, *sch*?”.

Ogólna charakterystyka spółgłoski *s*

Spółgłoska *s* zajmuje w alfabecie francuskim 19. pozycję, a w alfabecie polskim jest na miejscu 20. W obu językach może występować na początku wyrazu: *sport*, *samba*, *senat* (*sénat*), *social*, w środku: *bastion*, *parasol* oraz na końcu: *ananas*, *atlas*, *las*, *lis*, *pas*.

W polszczyźnie we wszystkich trzech pozycjach *s* jest zawsze wymawiane. Spółgłoska ma realizację ustną, bezdźwięczną, twardą, a biorąc pod uwagę udział poszczególnych narządów mowy i ich układ względem siebie, jest ona klasyfikowana jako przedniojęzykowo-zębowa szczelinowa. W polskich wyrazach *s* ma prawie w stu procentach charakter fonogramiczny. Oznacza to, że użytkownik języka:

- ➔ kiedy słyszy [s], widzi w wyrazie *s*: [sos] > sos, [osa] > osa, [klasa] > klasa; odstępstwem może być utrata dźwięczności spółgłoski [z] znajdującej się na końcu wyrazu: [teras] < teraz, [pokas] < pokaz, [nakas] < nakaz;
- ➔ kiedy widzi w wyrazie *s*, realizuje je fonicznie jako [s]: *skos* > [skos], *sosna* > [sosna]. Nie dotyczy to dwuznaku *sz*, który odpowiada fonicznie szczelinowej, przedniojęzykowo-dziąsłowej spółgłosce [ʃ]: *szpak*, *kasza*, *nasz*;
- ➔ nie ma sytuacji, w której widzi *s*, ale go nie słyszy i nie wymawia. Bardzo rzadko w wyniku procesu międzywyrazowego upodobnienia pod względem dźwięczności polskie *s* bywa wymawiane dźwięcznie: [s] > [z] *las dębowy*, *mus gruszkowy*.

Jak zauważa Nina Catach (1986: 161), w języku francuskim grafem *s* jest konsonantem, którego częstotliwość występowania w tekstach pisanych jest wysoka, podobnie jak jego realizacja foniczna [s], która w rankingu frekwencyjnym spółgłosek sytuuje go zaraz po [R] i po [l]. Po głosce [k], posiadającej aż jedenaście różnych możliwości zapisu graficznego, spółgłoska [s] ma ich aż dziesięć. W tym miejscu skupimy naszą uwagę tylko na grafemie jednostkowym *s* z jego podwojoną formą *ss*. Jest to grafem najbardziej rozpowszechniony w wyrazach francuskich, w których słyszymy [s] w prawie 70% przypadków.

W przytoczonych wcześniej przykładach: *senat* (*sénat*), *social*, *bastion*, *las*, *lis*, *bas*, *pas*, widzieliśmy, że *s* może występować we wszystkich pozycjach w wyrazie. Wychodząc od realizacji graficznej tych słów i porównując je z ich realizacją foniczną, na przykład podczas głosnej lektury, z łatwością można odnotować trzy spostrzeżenia:

- ➔ widzę i słyszę s: *sport, samba, senat, parasol, ananas, atlas, las* (jako wykrzyknik), *vis* (jako rzeczownik) itp.;
- ➔ widzę s, ale niczego nie słyszę: *lis, vis* (formy osobowe czasowników *lire i vivre*), *pas* (rzeczownik lub przysłówek używany w negacji): *Non, pas moi, pas du tout, je ne pense pas*;
- ➔ widzę s, ale słyszę co innego.

To trzecie spostrzeżenie dotyczy s, które w pewnych kontekstach występowania zmienia swoje brzmienie. Na przykład użycie *pas* przed samogłoską: *pas à pas, pas encore* lub *vis-à-vis*. Dzieje się tak na skutek łączenia międzywyrazowego, o którym będzie mowa w dalszej części artykułu. Poruszymy wówczas także zagadnienie upodobnień wewnątrzwyrazowych, które wpływają na sposób wymawiania i czytania s.

Zasady wymowy i czytania s w materiałach do nauczania języka francuskiego

Jeśli autorzy podręczników do nauczania języków obcych uznają za celowe zapoznanie uczniów z zasadami wymowy i czytania, to najczęściej ma to miejsce na poziomie nauczania początkowego. W wielu książkach zagadnienie wzajemnych związków pomiędzy znakami graficznymi a fonicznymi i odwrotnie jest jednak całkowicie pomijane lub ogranicza się do zdawkowych informacji. Prowadzi to do błędnych uproszczeń i trudności w opanowywaniu relacji fonogramicznych. Ciężar kształcenia kompetencji ortograficznej uczniów zostaje przerzucony na nich samych lub na nauczycieli, którzy tłumacząc się brakiem czasu na lekcjach, traktują go w sposób marginalny. Na przestrzeni lat i zmieniających się metod nauczania języków obcych podejście do reguł wymowy i czytania niewiele się zmieniło.

Kiedy na początku lat 70. XX wieku rozpoczynałem naukę języka francuskiego, korzystałem głównie z podręcznika *Un jour j'irai à Paris* (Zarach 1972) oraz tzw. samouczków: *Język francuski dla początkujących* (Szybowska 1974) oraz *Le français mon amour* (Godziszewski, Iomini-Balińska 1977). Z tych trzech opracowań czerpałem moją wiedzę o zasadach czytania w języku francuskim, które ujęte były na końcu lub na początku książki w formie syntetycznych tabel. Wynikało z nich, że francuskie s:

- ➔ wymawia się jak polskie „s”: *la salle, surtout, sur, soir, sucre*;
- ➔ wymawia się jak polskie „z” między samogłoskami oraz w łączeniu międzywyrazowym: *la devise, mademoiselle, rose, les amis*;
- ➔ nie wymawia się go na końcu wyrazu: *nou(s), polonai(s), sou(s)*.

Zarach (1972) wymienił trzy wyjątki od ostatniej zasady: *le fils, mars i l'autobus*. Oczywiście w języku francuskim jest znacznie więcej słów, w których wymawia się końcowe s. Istnieje też duża grupa wyrazów, w których s znajdujące się w otoczeniu dwóch samogłosek nie zmienia brzmienia na [z] i mimo spełnienia drugiej zasady jest realizowane fonicznie jak [s]. O wszystkich tych przypadkach napiszemy w dalszej części artykułu. Analizując podręcznikowe tabele wymowy w zakresie spółgłoski s, należy odnotować uwagi autorów, które dotyczą dwuznaków z s:

- ➔ ss wymawia się jak polskie „s” między dwiema samogłoskami: *la classe*;
- ➔ sc wymawia się jak polskie „s” przed e, i: *la scène, la science*.

Mimo upływu lat i pojawiających się nowych podejść w nauczaniu języków obcych, sposób prezentacji i utrwalania zasad czytania w podręcznikach szkolnych właściwie nie zmienił się. Przywołany powyżej rodzaj wyjaśnień relacji pomiędzy literami a głoskami, być może satysfakcjonujący z punktu widzenia ucznia rozpoczynającego naukę języka francuskiego, nie wyczerpuje tematu w kwestii francuskiej spółgłoski s i rodzi wiele znaków zapytania. Ponieważ do szczegółowych zagadnień wymowy i czytania nie powraca się na późniejszych etapach edukacji szkolnej, nawet na poziomie studiów romanistycznych, stąd pomysł

opracowania poniższego zestawienia. Systematyzuje ono w sposób całościowy i przejrzysty problematykę wymowy s we współczesnej francuszczyźnie. Informacje te mogą być przydatne dla nauczycieli i wykładowców języka francuskiego oraz uczniów i studentów korzystających z podręczników, w których ciągle brakuje bardziej zaawansowanych informacji na temat zasad czytania i wymowy. Jako nauczyciel akademicki, ale także współautor podręczników do nauczania języka francuskiego w warunkach edukacyjnych: *Salut! Ça va?* (1992), *Mission spéciale* (1994), *C'est parti!* (2019), mam świadomość ograniczeń dotyczących selekcji treści nauczania w obrębie poszczególnych podsystemów języka oraz kształtowanych kompetencji, a także wyborów sposobów ich prezentacji w materiałach glottodydaktycznych. Zbyt daleko idące uproszczenia traktuję jednak jako potencjalne źródło trudności i niepowodzeń w nauce języka.

Wychodząc od trzech ogólnych reguł, które są najczęściej formułowane przez autorów podręczników szkolnych, ale także odwołując się do opracowań teoretycznych z zakresu ortografii francuskiej, prześledzimy sposoby realizacji fonicznej spółgłoski s. Dla zapewnienia przejrzystości prezentacji tematu oraz podjęcia próby usystematyzowania zebranych informacji posłużymy się zestawieniami nawiązującymi do idei serii analogicznych, które były podstawą opisu francuskiego systemu ortograficznego autorstwa René Thiomonniera (1970). Wykorzystamy także teorię archigrafemu opracowaną przez grupę językoznawców CNRS-HESO, którą kierowała Nina Catach. W celu egzemplifikacji omawianych zasad posłużymy się słownictwem ekscerpowanym z zasobów internetowych, ze współczesnych materiałów do nauczania języka francuskiego w warunkach szkolnych: seria czterech podręczników *C'est parti!* (Piotrowska-Skrzypek i in. 2019–2021) oraz repetytorium *S'amuser à réviser* (Sobczak 2022), a także ze słownika języka francuskiego dla obcokrajowców *Dictionnaire du français* (Rey-Debove 1999).

Sophie suit sa soeur Sylvie à Santiago – s na początku wyrazu

Grafem s na początku wyrazu prawie w stu procentach jest realizowany fonicznie jak [s], zarówno przed wszystkimi samogłoskami ustnymi, nosowymi, jak i przed spółgłoskami.

S + SAMOGŁOSKI USTNE > [S]	S + SAMOGŁOSKI NOSOWE > [S]
sac	sang
secondaire	sembler
siècle	singe, simple
soleil	son, sombre
soupe	
subjonctif	
syllabe	syndicat, symbole

Przed większością spółgłosek graficzne s wymawiane jest jak [s]: *ski, slip, SMIC, snob, spécialité, squelette, station*. Odstępstwem od tej zasady są wyrazy angielskiego pochodzenia, w których zapisie po inicjalnym s występuje litera h. Grupa *sh* wymawiana jest jak [ʃ]: *shampooing, shérif, shoot, short, shopping*. Głoskę [ʃ] należy także wymówić w grupie *sch* w wyrazach *schéma, schématique, Schubert, Schumann*. *Sch* może być też realizowane fonicznie jako [sk], na przykład *schizophrénie*.

Z kolei sposób czytania s w grupie *sc* zależy od następującej po niej literze. Można się tu wzorować na analogii do zasad wymowy c. Jeśli po grupie *sc* występują samogłoski e, i, to wymówimy ją jak [s]: *sceau, scénario, scène, science, scientifique, scier*. Z pozostałymi samogłoskami i spółgłoskami *sc* jest wymawiane jako [sk], podobnie jak to obserwowaliśmy w grupie *sch*: *scandale, sclérose, scolaire, scrupule, sculpture*.

Monsieur Tournesol est professeur de musique – s wewnątrz wyrazu

Wymowa wewnątrzwyrazowego s zależy przede wszystkim od pozycji, jaką spółgłoska zajmuje w wyrazie i od jej otoczenia samogłoskowo-spółgłoskowego. Jedna z pierwszych

regułą wymowy, jaką poznają uczniowie, dotyczy wymowy s pomiędzy dwiema samogłoskami. Zgodnie z nią s międzywokalicznie ulega procesowi udźwięcznienia i jest wymawiane jak [z]. Takie kategoriyczne sformułowanie zasady odnajdziemy we wszystkich podręcznikach szkolnych i w większości materiałów dydaktycznych przeznaczonych do nauczania fonetyki języka francuskiego jako obcego. Oto kilka przykładów: *Josephine, maison, musique, organisation, poison, raison, rusé, utiliser, visa* itd.

Warto zaznaczyć, że reguła ta dotyczy tylko ustnych samogłosek graficznych, które otaczają s z lewej i z prawej strony. W przytoczonych przykładach nie ma samogłosek nosowych, bowiem w ich zapisie graficznym występuje spółgłoska n, która nie pozwala na udźwięcznienie s. W przypadku poprzedzającej nosówki s zachowa swoje pierwotne brzmienie bezdźwięczne: *ainsi, compréhension, consister, dimension, ensemble, enseignant, insuffisant, tension, pinson* itd. Wyjątkiem od powyższej reguły jest nosowe a występujące w przedrostku *trans-*. W wielu wyrazach z tym prefiksem słychać w wymowie [z]: *transatlantique, transaction, transitif, intransitif*.

Na zajęciach ze studentami często słyszę pytanie: „A dlaczego w wyrazach *asynchrone* czy *polysémie* s interwokaliczne nie jest wymawiane jak [z]?”.

Okazuje się, że zasada wymowy [z] między dwiema samogłoskami nie dotyczy sporej grupy wyrazów złożonych poprzedzonych przedrostkiem samogłoskowym bądź przedrostkiem, który kończy się samogłoską:

a- *asymétrique*
 anti- *antisèche*
 auto- *autosuggestion*
 bi- *bisexuel*
 co- *cosigné*
 contre- *contresens*
 entre- *entresol*
 extra- *extrasensible*
 mono- *monosyllabe*
 micro- *microsystème*
 para- *parasol*
 poly- *polysémie*
 re- *resucrer*
 rétro- *rétrospectif*
 supra- *suprasensible*
 télé- *télésiège*
 uni- *unisexe*
 vrai- *vraisemblable*

A jaką wymowę przyjmuje s wewnątrz wyrazu, gdy przed nim lub po nim znajduje się inna spółgłoska? W otoczeniu konsonantycznym, przed i po spółgłosce, graficzne s wewnątrzwyrazowe czytamy i wymawiamy przeważnie jak [s]: *costume, distance, manifester, poste, prospère, transmettre, absent, abstraction, persévérance, verser* itd.

W otoczeniu spółgłoski dźwięcznej może jednak nastąpić proces udźwięcznienia s i trzeba będzie wymówić w miejscu s [z]. Oto kilka przykładów udźwięcznienia wstecznego i postępowego: *Strasbourg, Lisbonne, balsamique, subsister, transversal*.

Wewnątrz wyrazów, w otoczeniu dwóch samogłosek może występować podwojone ss, które pozwala na zachowanie w wymowie [s]: *assez, aussi, boisson, chasseur, décompression, établissement, hôtesse, poussette, ravissement, ressembler, vaisseau* itd.

Podwójne ss odnajdziemy również w odmianie francuskich czasowników II grupy: *nous finissons, vous finissez, ils/elles finissent*.

Poprawny sposób wymawiania s oraz ss między samogłoskami pozwala na właściwe rozróżnienie lub nadanie znaczenia poniższym parom wyrazów:

WYRAZY Z S INTERWOKALICZNYM [Z]	WYRAZY Z PISOWNIĄ SS [S]
<i>baiser</i>	<i>baisser</i>
<i>base</i>	<i>basse</i>
<i>caser</i>	<i>casser</i>
<i>cousin</i>	<i>coussin</i>
<i>désert</i>	<i>dessert</i>
<i>poison</i>	<i>poisson</i>
<i>rose</i>	<i>rosse</i>
<i>ruse</i>	<i>russe</i>

Wewnątrz wyrazów, poza podwojonym ss, odnajdziemy również grupę sc. W tej pozycji wymowa spółgłosek sc podlega tym samym zasadom czytania, co na początku wyrazu, najczęściej będzie to [s]: *adolescent, ascenseur, descendre, discerner, discipline, fascinant, piscine, susciter*, ale także [sk], na przykład: *bousculer, discuter, escargot, escrime, Gascogne, masculin, muscle, musculation, nescafé, Oscar, Pascal, souscrire, transcrire*.

Na koniec rozważań o fonicznej realizacji s wewnątrz wyrazu zwróćmy uwagę na s nieme, czyli to, które widzimy, ale go nie wymawiamy. Jego graficzna obecność w wyrazie wynika z uwarunkowań historyczno-etymologicznych. Pośród takich jednostek leksykalnych znajdziemy wyrazy złożone z determinantami: *des, les i mes: lesquels, lesquelles, desquels, desquelles, mesdames, mesdemoiselles*. Również w pisowni niektórych nazw własnych zachowano s, którego się nie wymawia: *Descartes, Deschamps, Delisle, Prévost*.

Je me baladais dans les Champs-Élysées à Paris avec Gilles de Reims et Agnès de Nantes – s na końcu wyrazu

Z końcowym graficznym s w języku francuskim nie jest wcale tak łatwo, jak to podają autorzy gramatyk czy podręczników szkolnych. Jako zasadę przyjmuje się, że s na końcu wyrazu nie wymawia się (na przykład Mańczak 1961: 33). Tak sformułowana reguła jest prawdziwa tylko w stosunku do grafemu s, który w wyrazie pełni funkcję morfogramiczną, a po nim nie występuje wyraz rozpoczynający się od samogłoski lub *h* niemego. We francuskim systemie ortograficznym obok fonogramów występują także morfogramy, czyli grafemy notujące morfemy gramatyczne lub leksykalne (Beaume 1994: 31). Końcowe s służy do oznaczania liczby mnogiej determinantów, zaimków, rzeczowników, przymiotników. Końcowe s pojawia się także w formach osobowych czasowników.

Tu aimes les chats blancs et noirs.

Nous sommes très tristes ces derniers jours.

Vous parlez de vos roses jaunes depuis quelques semaines.

Tu finis tes bêtises! Tu comprends?

Quand je cours, je bois de l'eau.

Je chantais, tu dansais, nous étions tous les deux ravis

Niemym morfogram s może jednak w wyniku łączenia międzywyrazowego nabrać cech fonogramu i być realizowany fonicznie jak [z]:

Tu en parles > Parles-en!

Tu vas devant > Vas-y!

Je suis amoureux.

Nous aimons leurs enfants adorables.

Allons enfants de la patrie!

Les amis de nos amis sont nos amis.

Końcowe nieme s może być także morfogramem leksykalnym, służącym tworzeniu derywatów: *gros > grosse > grossier > grossière > grossièrement > grossir > grossesse* itd.

Łączenie międzywyrazowe ze zmianą brzmienia końcowego s > [z] obserwujemy także w wyrazach złożonych: *Arts-et-Métiers*, *Champs-Élysées*, *États-Unis*, *Ponts-et-Chaussées*, *sans-abri*, *sans-allure*, *sans-emploi*, *sous-activité*, *sous-agence*, *sous-entendu*, *sous-officier*.

Nie jest do końca prawdziwe twierdzenie, że istnieje tylko kilka rzeczowników traktowanych jak wyjątki, w których wymawia się [s] na końcu wyrazu. We francuskim podsystemie leksykalnym występuje dość liczna grupa słów, zarówno rzeczowników pospolitych, jak i nazw własnych, w których końcowe s jest realizowane fonicznie jak [s]. I nie są to jedynie wyrazy obcego pochodzenia, w których zachowano etymologiczne s wraz z jego oryginalną wymową:

fil < *filius* (łac.)

mars > *martius* (łac.)

Poniżej prezentujemy selektywny wykaz słów z wymawianym finalnym [s]. Zostały one pogrupowane z uwzględnieniem analogii zakończeń wyrazowych.

-AS	-ES/ÈS	-IS	-OS	-US	-OUS	CONSONNE +S
<i>ananas*</i>	<i>Agnès</i>	<i>bis</i>	<i>albatros</i>	<i>autobus</i>	<i>couscous</i>	<i>biceps</i>
<i>Arras</i>	<i>aloès</i>	<i>cassis</i>	<i>albinos</i>	<i>bus</i>		<i>Lens</i>
<i>as</i>		<i>Clovis</i>	<i>Calvados</i>	<i>cactus</i>		<i>mars</i>
<i>atlas</i>		<i>fil</i>	<i>Carlos</i>	<i>chorus consensus</i>		<i>mœurs</i>
<i>hélas</i>		<i>Francis</i>	<i>cosmos</i>	<i>cosinus</i>		<i>ours</i>
<i>las</i>		<i>gratis</i>	<i>os**</i>	<i>crocus</i>		<i>Reims</i>
<i>Midas</i>		<i>ibis</i>	<i>rhinocéros</i>	<i>Fleurus</i>		<i>Saint-Saëns</i>
<i>Stanislas</i>		<i>jadis</i>	<i>gratos***</i>	<i>foetus</i>		<i>sens</i>
<i>Texas</i>		<i>lis/lys</i>	<i>directos</i>	<i>lapsus</i>		<i>triceps</i>
<i>vasistas</i>		<i>maïs</i>	<i>tranquillos</i>	<i>plus****</i>		
		<i>Médecis</i>		<i>processus</i>		
		<i>oasis</i>		<i>rebus</i>		
		<i>pénis</i>		<i>sinus</i>		
		<i>tennis</i>		<i>syllabus</i>		
		<i>tournevis</i>		<i>terminus</i>		
		<i>Tunis</i>		<i>Vénus</i>		
		<i>vis</i>		<i>virus</i>		
				<i>Zeus</i>		

* *ananas* wymowa oboczna [anana] : [ananas] z tendencją do utrwalania się tej ostatniej

** *os* w liczbie pojedynczej s jest zawsze wymawiane, w liczbie mnogiej oboczne formy [o] : [os] z tendencją do utrwalania się tej ostatniej.

*** Istnieje grupa przysłówków, które w języku potocznym są skracane na zasadach apokopy, podlegają ponownej sufiksacji i przyjmują końcówkę –os, z wymawianym na końcu [s]: *gratuitement* > *gratos*; *directement* > *directos*; *tranquillement* > *tranquillos* itd.

**** Wymowa *plus* zależy od jego znaczenia i pozycji w grupie wyrazowej.

Jak zauważa Rittaud-Hutinet (2022), współczesna realizacja foniczna *plus* ciągle ewoluje i nie do końca pozostaje w zgodzie z wcześniej ustalonymi zasadami wymowy, zapisanymi w podręcznikach gramatyki francuskiej i w słownikach. Z punktu widzenia poprawności komunikacyjnej właściwa wymowa s pozwala na jednoznaczne odkodowanie sensu komunikatu. Na przykład, w związku z częstym opuszczaniem partykuły *ne* w przeczeniu *ne...plus* w potocznej francuszczyźnie mówionej, jednym elementem pozwalającym na właściwą interpretację znaczenia wypowiedzi *j'en veux plus* jest wymówienie/przeczytanie s lub jego pominięcie.

W przytoczonym przykładzie wymówienie końcowego s [plys] znaczy, że chcemy czegoś więcej, a więc wypowiedź posiada wartość pozytywną, natomiast jeśli w wymowie pominiemy s [ply], to nadamy komunikatowi wymiar jednoznacznie przeczący: *nie chcę już*.

+ [plys]

Je gagne plus d'argent,

Il a plus d'amies.

Elle en achète plus.

- [ply]

Je gagne plus d'argent.

Il a plus d'amies.

Elle en achète plus.

Znaczenie pozytywne *plus* odnajdujemy także w stopniowaniu przymiotników i przysłówków (+ *bardziej*). W porównaniach wymowa *plus* zależy od tego, czy następujący wyraz zaczyna się od samogłoski, spółgłoski, *h* niemego czy przydechowego.

Przed samogłoską i *h* niemy następuje łączenie międzywyrazowe i *s* musi być wymówione dźwięcznie [z]:

plus agréable;
plus habile;
plus ouvertement.

Przed spółgłoską i *h* przydechowym *s* w wyrazie *plus* nie jest wymawiane:

plus grand;
le plus haut.

Plus w znaczeniu matematycznym (znak +) jest zawsze wymawiany z bezdźwięcznym [s] na końcu wyrazu, niezależnie od tego, czy *plus* występuje przed liczebnikiem rozpoczynającym się od samogłoski czy spółgłoski:

Un plus un égale deux.
Un plus deux égale trois.
Un plus onze égale douze.
Douze plus huit égale vingt.

Trudności w realizacji fonicznej *plus* przez rodzimych użytkowników języka oraz polskich studentów uczących się języka francuskiego jako obcego zostały potwierdzone badaniem testowym przeprowadzonym na podstawie lektury 100 zdań zaczerpniętych z powieści *La vie devant soi* autorstwa Romaina Gary'ego (Rittaud-Hutinet, Gajos 2005: 119–124).

Kończąc analizę wymowy *s* na końcu wyrazów, trzeba jeszcze wspomnieć o zapożyczeniach angielskich, w których można spotkać pisownię podwojonego *ss*. Grupę tę realizuje się fonicznie jak [s]: *boss, business, show-business, cross, fitness, motocross, express, Miss, topless*.

Podsumowanie

Reguły czytania i wymawiania *s* w wyrazach francuskich są dość złożone i niestety sprawiają sporo trudności uczącym się języka francuskiego jako obcego. W opanowaniu tych zawiłości nie pomagają wyjaśnienia autorów podręczników, którzy problematykę relacji pomiędzy obrazem graficznym wyrazów i ich realizacją foniczną traktują marginalnie. Na przykładzie zasad czytania *s* w języku francuskim mogliśmy prześledzić znaczenie przyswajania relacji fonogramicznych i grafofonicznych w dydaktyce języka obcego.

Z moich wieloletnich doświadczeń i obserwacji wynika, że równoległe rozwijanie kompetencji fonologicznej i ortograficznej z uwzględnieniem zmian zachodzących w obrębie poszczególnych podsystemów języka sprzyja optymalizacji kształcenia językowego. Odwoływanie się w praktyce nauczania/uczenia się języka francuskiego do serii analogicznych oraz do teorii archigrafemu pozwala efektywniej i w sposób bardziej progresywny prezentować i utrwalać złożone zagadnienia ortograficzno-fonetyczne.

BIBLIOGRAFIA

- Beaume, E. (1994), *Avoir une bonne orthographe*, Paris: Bibliothèque Richaudeau/Albin Michel.
- Blanche-Benveniste, Cl., Chervel, A. (1969), *L'orthographe*, Paris: Maspéro.
- Catach, N. (1986), *L'orthographe française. Traité théorique et pratique*, Paris: Éditions Fernand Nathan.
- Catach, N. (1991), *L'orthographe en débat*, Paris: Éditions Fernand Nathan.

- Catach, N. (1978, wyd. 2011), *L'orthographe*, Paris: PUF.
- Cogis, D. (2005), *Pour enseigner et apprendre l'orthographe*, Paris: Delagrave.
- Gajos, M., Szumlewicz, T. (1992), *Salut! Ça va?*, Warszawa: WSiP.
- Gajos, M., Szumlewicz, T. (1994), *Mission spéciale. Poradnik metodyczny*, Warszawa: WSiP.
- Gajos, M. (1995), *Reprezentacje graficzne w dydaktyce języka obcego*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Gajos, M. (1999), *Dydaktyka ortografii dźwięku języka obcego na przykładzie języka francuskiego*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Gajos, M. (2020), *Fonetyka i ortografia dźwięku języka francuskiego. Od teorii językoznawczych do praktyki glottodydaktycznej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Gak, V.G. (1976), *L'orthographe du français, essai de description théorique et pratique*, Paris: SALAF.
- Godziszewski, J.L., Jomini-Balińska, I. (1977), *Le français mon amour*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Goosse, A. (1991), *La „nouvelle” orthographe*, Paris: Duculot.
- Grobelak, L. (1974), *Przejście od dźwięku do znaku*, Warszawa: IPS, MOiW.
- Kammans, L.-P. (1940), *La prononciation française d'aujourd'hui. Manuel à l'usage des étudiants, des comédiens et des speakers*, Amiens/Bruxelles: Editions Scientifiques et Littéraires.
- Mańczak, W. (1961), *Gramatyka francuska*, Warszawa: PWN.
- Piotrowska-Skrzypek, M., Gajos, M., Deckert, M., Biele, D. (2019), *C'est parti! 1*, Kraków: Draco.
- Piotrowska-Skrzypek, M., Gajos, M., Deckert, M., Kalinowska, E., Sowa, M. (2019), *C'est parti! 2*, Kraków: Draco.
- Rey-Debove, J. (1999), *Dictionnaire du français*, Paris: Le Robert&CLE.
- Rittaud-Hutinet, Ch. (2022), *Étonnants ressorts du français*, Paris: Les Éditions Sydney Laurent.
- Rittaud-Hutinet, Ch., Gajos, M. (2005), *Comprendre et apprendre le fonctionnement de „plus” en français contemporain*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. L, s. 113–126.
- Sobczak, A., Sobczak, L. (2022), *S'amuser à réviser. Repetytorium*, Poznań: Wydawnictwo Nowela.
- Sowa, M., Deckert, M., Piotrowska-Skrzypek, M. (2021), *C'est parti! 3*, Kraków: Draco.
- Sowa, M. (2021), *C'est parti! 4*, Kraków: Draco.
- Szypowska, M. (1990), *Język francuski dla początkujących*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Thimonnier, R. (1970), *Code orthographique et grammatical*, Paris: Hatier.
- Zarach, A. (1972), *Un jour, j'irai à Paris*, Warszawa: PZWS.

Artykuł został pozytywnie zaopiniowany przez recenzenta zewnętrznego „JOWS” w procedurze double-blind review.

PROF. DR HAB. MIECZYŚLAW GAJOS Romanista, pracownik naukowy Uniwersytetu Łódzkiego i Uniwersytetu Warszawskiego. Specjalista w zakresie językoznawstwa stosowanego i glottodydaktyki. Ma bogaty dorobek naukowy obejmujący monografie, skrypty, słowniki, poradniki metodyczne, podręczniki szkolne i inne materiały do nauczania języka francuskiego. Specjalizuje się w zakresie fonetyki i ortografii francuskiej. Przedmiotem jego badań są również skrócone formy leksykalne występujące we współczesnej francuszczyźnie mówionej i pisanej, w komunikacji realnej i wirtualnej. Aktywny propagator kultury francuskiej w Polsce. Znamca życia i twórczości Édith Piaf i autor książek o niej. Jest także autorem sztuk teatralnych oraz scenariuszy widowisk muzycznych.